

ILVA SKULTE

Rīgas Stradiņa universitāte
ilva.skulte@rsu.lv

Māksliniecisko pētījumu pieejas attīstība jauno mediju mākslas izglītībā Liepājas Universitātē (2007–2010)

Kopsavilkums

2007. gadā Liepājas Universitātē pirmos studentus uzņēma Jauno mediju mākslas bakalaura studiju programma – pirmā studiju programma Latvijā, kas savu pieeju attīstīja, balstoties tolaik mākslas izglītībā aktuālajās atziņās par mākslu kā praksē balstītu pētniecību. Šīs atziņas, kas apvieno orientāciju uz praksi, projektos balstītu mācīšanos un pētniecisko interesi, balstītas arī neoliberālisma kritikā un Eiropā jo sevišķi attīstījās kā reakcija uz Boloņas procesa radītajām izmaiņām mākslas augstākās izglītības telpā, jauno mediju mākslas pētnieciskā un studiju virziena attīstībā Liepājas Universitātē tika ieviestas mērķtiecīgi un pārdomāti, tai skaitā, izveidojot Mākslas pētījumu laboratoriju kā radošas izaugsmes telpu, kurā studentam–māksliniekam dota lielāka brīvība un patstāvība, bet tiek prasīta spēja patstāvīgi mobilizēties, kritiski un radoši domāt.

Bakalaura un vēlāk maģistra un doktora studiju programmu filozofijas un satura attīstības centrā bija ideja par mākslu kā pētniecisku darbību. Tā saistās ar pamatatziņu, ka mākslai ir zinātnes dimensija, precīzāk, tā neprasa izvērstu komentāru, lai kļūtu „zinātniska”. Līdzīgi kā ikvienas zinātnes mērķis un produkts ir jaunas zināšanas, tās rodas arī mākslinieciskās jaunrades procesā, eksperimentējot, novērojot, pārdomājot, izdarot secinājumus un uz to pamata mainot turpmāko eksperimentēšanas gaitu. Pētīt, izziņāt, eksperimentēt, krāt un prezentēt datus par visdažādākajiem materiāliem un vides, kurā mākslinieks strādā, aspektiem, ir daļa no mākslinieciskās darbības būtības, sevišķi laikmetīgajā mākslā. Balstoties praksē, mākslinieks nonāk līdz jautājumiem un hipotēzēm, kas vēlāk ļauj apzināti mainīt viņa darba procesu un rezultātu. Balstīšanās praksē noved arī pie mākslas intereses par dzīvi un iesaistes sociālos procesos, pie mākslas praktiskas lietojamības, bet arī pie mākslas veidota kritiskā diskursa. Mākslas pētījumu filozofijas elements ir arī orientētība uz izmaiņām un aktīvu darbību.

Pētnieciskā māksla tiecas uz jauno, bet savā procesā iecerēta ne tikai kā performatīva, bet arī kā transformatīva. Tādēļ būtiski pētījumu kontekstā ir domāt par sociālo atbildību un sociālo angažētību. Aktivitāte, angažētība, orientētība uz izmaiņām un pārdomāta balstīšanās praksē ir šādi ievirzītas laikmetīgās mākslas svarīgas īpašības sabiedrības un kultūras ilgtspējas veicināšanā. Tādēļ mākslinieku izglītībā sava vieta bija jāatvēl gan sabiedrības izpratnes riskam, gan ekonomiskajiem un politiskajiem kontekstiem, kuros darbojas mākslinieks. Turklāt ilgtspējas jautājums skatāms saistībā ar vietējām kopienām. Sociāli atbildīga māksla – māksla kā pētniecība – iespējama tikai, izzinot un integrējot mākslas izpētes procesā cilvēku vajadzības tur, kur tās parādās un veidojot aktīvu dialogu ar vietējām kopienām. Visi šie elementi tika integrēti pētniecības un studiju filozofijā, uzsākot jauno mediju mākslas studiju programmu darbu Liepājas universitātē.

Šajā rakstā aplūkoti un analizēti Liepājas universitātes Jauno mediju mākslas programmu radīšanas pamatpieņēmumi, galvenie notikumi un sasniegumi, balstoties studiju procesa plānošanas un realizēšanas dokumentos, kā arī zinātniskajās publikācijās, kurās apkopoti programmas filozofijas pamatpieņēmumi. Tā mērķis ir atklāt, kādas un kā teorētiskās atziņas par mākslas augstākās izglītības telpā nepieciešamo praksē balstītas mākslinieciskās izpētes pieeju tika realizētas praksē, veidojot Liepājas Universitātes Jauno mediju mākslas studiju virzienu laika posmā no 2007. gada līdz 2010. gadam (no bakalaura programmas darbības uzsākšanas līdz pirmajiem absolventiem). Izpētei izmantota dokumentu analīzes metode, tomēr pamatā raksta ievirze ir aprakstoša. Secinājumi liecina, ka mērķtiecīgi integrējot starptautiska ekspertu tīkla nodrošināto aktuālo un teorētiski padziļināto skatījumu uz mākslas izglītības vajadzībām, Liepājas Universitātē izdevies radīt nozīmīgu kritiska radošuma centru mākslinieciskai realitātes un virtualitātes izpētei mūsdienu tehnoloģiski piesātinātajā kultūrvidē.

Raksturvārdi: mākslinieciskā pētniecība, māksla kā pētniecība, praksē balstīta izpēte, studiju programma, jauno mediju māksla.

THE DEVELOPMENT OF THE ARTISTIC RESEARCH APPROACH IN THE NEW MEDIA ART EDUCATION IN LIEPĀJA UNIVERSITY (2007–2010)

Summary

In 2007, first students started their studies at Liepāja University New Media Art bachelor level programme. It was the first programme in Latvia that was developed based on topical ideas about art as research and practice-based artistic research. This approach to art education can be described as strongly critical to neoliberalist treatment of art and, particularly in Europe, was also a part of reaction from the side of art educators and practitioners to changes started by the Bologna process in the field of higher (art) education. The approach was integrated purposefully into the philosophy of New Media Art studies and research at Liepāja University, first of all by establishing MPLab – a Laboratory of Art Research as a space for creative growth where every student has more freedom and independence but is required to be able to mobilise independently and think critically and creatively. In this article, the basic assumptions for programme

development, main events, and results are presented and analysed, based on inner planning and implementation documents of the study process, as well as research papers discussing the basic assumptions of the philosophy of the study programme.

In the centre of philosophy and content development of the bachelor and later master and doctoral level study programmes at Liepāja University was the idea of art as a research activity. It is connected to the recognition of the dimension of science in art, more concretely, that art does not need commentary to become “scientific”. Similar to the science where the goal and the product of the actions is the new, emerging knowledge, the art can also be oriented toward the development of knowledge, in the process of artistic creativity, through experimentation, observation, reflection, and abstraction that influence the following process of art-making. The inquiry and experiment, as well as collecting and presenting data about materials and environment the artist works with, is an essential part of the artistic activity, especially in contemporary art. Based on practice, an artist is driven to the questions and hypotheses that later can change the course and result of his/her artistic work. The art based in practice is also becoming more and more interested in life and involvement in social processes, practical issues, and the critical discourse of the art. An element of the philosophy of artistic research is also an orientation to change and active action. Artistic research tends to the new, but it is planned not only as a performative but also transformative action; therefore, it is important to think about social responsibility and social engagement in the context of artistic research. Activity, engagement, orientation towards the change, and thought-through practice-based training are the most important elements of contemporary art to encourage social and cultural sustainability development. That is why in the education of young artists, a special place should be reserved for understanding society, its risks, and the economic and political contexts in which the artist is working. However, the issue of sustainability has to be treated in connection to local communities. Socially responsible art – art as research – is possible only by studying and integrating into the artistic research process the human needs in the place where they emerge and in active dialogue with local communities. All these elements were integrated into the philosophy of the research and studies when the programmes of new media art were started at Liepāja University.

The aim of the article is to discover what and how theoretical thinking on practice-based artistic research programmes in the space of higher education of art was implemented in practice, involved in the development of New Media Art programmes at Liepāja University in the period from 2007 to 2010. The methods used include document analysis and analysis of secondary literature; however, in general, a descriptive approach was used. Conclusions show that by purposeful integration of the topical and in-depth view on art education at university and new approaches to art in society invented in the active discussions within the network of international experts, it was possible to create a contemporary centre of critical creativity at Liepāja University able to engage into artistic research of reality and virtuality in the contemporary technologically saturated cultural environment.

Keywords: artistic research, art as research, practice-based research, study programme, new media art.

2007. gadā Liepājas Universitātē (toreiz – Liepājas Pedagoģiskajā akadēmijā) darbu sāka bakalaura programma „Jauno mediju māksla” – pirmā studiju programma jauno mediju mākslas studijās trīs ciklu grādu sistēmā, ko ar Liepājas pašvaldības, EZZ un Norvēģijas finanšu instrumenta atbalsta palīdzību izveidoja Liepājas Universitātes (LiepU) Mākslas pētījumu laboratorija, kura bija nodibināta dažus mēnešus pirms tam. Atšķirībā no citām mākslas programmām Liepājā un citur Latvijā šī programma bija inovatīva ne tikai tādēļ, ka fokusējās uz (jauno) mediju, tātad ar tehnoloģiju cieši saistītu mākslu, bet arī tādēļ, ka tās mērķis bija jaunas pedagoģiskās pieejas – mākslinieciskajā praksē balstītas jaunu zināšanu ieguves – attīstīšana mākslas izglītībā. Šis mērķis bija ciešā saskaņā ar tolaik Eiropas mākslas izglītības telpā aktuālajām diskusijām un meklējumiem māksliniecisko pētījumu jeb mākslas kā pētniecības jomā. Māksliniecisko pētījumu pieeja balstās pedagoģiski filozofiskā sistēmā, kas mākslas darbu redz ne tikai kā estētiskas baudas objektu, bet arī kā radošas eksperimentēšanas praksi, jaunu zināšanu ieguves instrumentu vai izziņas metodi, kritiskas un padziļinātas domāšanas motivācijas starta punktu. LiepU Mākslas pētījumu laboratorija (MPLab) un jauno mediju mākslas studiju programmas tika veidotas un joprojām darbojas, realizējot praksē šīs pieejas principus.

Māksliniecisko pētījumu pieejas attīstība Eiropas izglītības telpas kontekstā

Ideja par to, ka mākslas radīšanas procesā mākslinieks izzina, pēti, eksperimentē, līdz izdara un publiski pārlicinoši pauž zinātniskus atklājumus, pati par sevi nav jauna. Mākslas vēsture glabā daudzus piemērus mākslas un zināšanu ieguves mijiedarbībai – no ēģiptiešu piramidām līdz Leonardo da Vinči un no Viljama Hogarta aprakstītās skaistuma līnijas (Hogarth 1753) līdz 19. gadsimta impresionistiem uz 20. gadsimta sākuma avangarda mākslinieku daudzveidīgajiem eksperimentiem ar formām, materiāliem, tehnikām un auditorijas uztveres un kultūras robežām. Visskaidrāk mākslas kā pētniecības idejas izpaužas Bauhaus skolas tradīcijā, kam bijusi liela ietekme uz mākslas izglītību dažādās pasaules valstīs un kas savienoja māksliniecisko praksi ar tehnoloģiju un zinātnes, kā arī filozofisko un sociālo aspektu (National Research Council 2003). Citiem vārdiem sakot, pārvirzot uzmanību no mākslas produkta uz tā radīšanas procesu un no tā atpakaļ – bet citādi – uz pašu produktu, piedāvājot piekļūt zināšanām savdabīgā „stostīšanās” manierē (Dorufa 2011: 31–32), atšķirīgi veidojas priekšstats par paša produkta – mākslas darba un zinātnisku faktu avota statusu, cita vērtība tiek piešķirta kontekstam, un mākslas vēsturi būtu iespējams pārrakstīt kā sava veida alternatīvu dabas, cilvēka psiholoģijas un

sociālās pasaules izziņas vēsturi. Mākslinieka personības tipa īpatnība ir attīstīta iztēle, intuīcija, radošums, jaunas formas un pieejas meklējumi, kā arī kritisks pasaules vērojums un smalks jūtīgums – tai skaitā attiecībā pret publiskajā telpā strāvojošām idejām, tēzēm un tendencēm. Tieši šo psiholoģisko profilu līdzās mākslinieciskā produkta pārlicināšanas spēkam var skatīt kā izziņas resursu un radošās ekonomikas attīstības faktoru (Seeley Brown 2010). Katrā vēsturiskajā laikmetā un katrā kultūrā šī izziņāšanas radošuma atbalstam lietoti arī savi tehnoloģiskie rīki un metodes, kuru attīstīšanā mākslinieki paši arī nereti piedalījušies. Pārkāpjot konvencionālās robežas (atšķirībā no kopš 17. gadsimtā arvien vairāk institucionalizētās zinātnes), mākslinieciskā izpēte tiecas iesaistīt dažādu jomu zinātnes sasniegumus, jautājumus un risinājumus, veidojot starpdisciplināras sadarbības formas.

Šis ir arī viens no iemesliem, kādēļ mākslinieciskās izpētes rezultātus nereti ir grūti standartizēti novērtēt. Mākslinieciskie dati ir pilnībā empīriski, mākslinieks–pētnieks netiecas pēc precīziem skaitļiem un loģiska, secīga izklāsta. Mākslinieciskā izpēte producē ļoti ietilpīgu, kompleksu informāciju, kas uztverama metaforās un auditorijā rada jūtas, inspirē auditoriju un liek domāt, jautāt. Mākslinieks–pētnieks ir pastāvīgā dialogā ar auditoriju, kas var likt viņam arī pārskatīt sākotnējos pētījumu rezultātus un turpināt eksperimentus: „Mākslinieciskais pētījums ir iekļauts pastāvīgā un sarežģītā darbības un izmaiņu kontekstā, ko caurauž starppersonāla pieredze, kura pastāvīgi rada negaidītus un neplānotus ieskatus un rezultātus, kas ir zīmīgi vienlaicīgi ar dzīvi pasaulē.” (McNiff 2014: 257).

Pie tam, atšķirība no citām zinātnēm, mākslā (kā zinātnē), uzsākot darbu, nelieto hipotēzes vai teorijas, kas ļauj paredzēt un plānot, mākslinieks sāk ar savu interesi un eksperimentiem, pieņemot, ka iepriekš nekas nav zināms (McNiff 2017: 32).

Tomēr 20. gadsimta beigās interesei par māksliniecisko izpēti un šī koncepta ieviešanai augstākajā izglītībā dažādās Eiropas valstīs ir arī visai pragmatiski iemesli. Tie daļēji saistīti ar globalizāciju, tirgus liberalizāciju, informācijas sabiedrību un šajā kontekstā arī tehnoloģiju attīstību un pieaugošo lomu sociāli ekonomiskajās pārmaiņās. Jaunā kapitālisma neoliberalajā kārtībā mākslai, neskatoties uz tās robežu pārkāpšanas aicinājumu, arvien izteiktāk tika ierādīta konkrēta, no citām norobežota vieta ar savu sociālā labuma un/vai efektivitātes vai peļņas pamatojumu. Paradoksālā kārtā šis process norisinājās paralēli arvien angažētākam sociāli politiskā kritiskā diskursa īpatsvaram laikmetīgajā mākslā. Mākslas un politikas mijiedarbību 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā var skatīt arī kā nostāšanos pret biopolitisku ielaušanos mākslinieka autonomajā zonā

(Bey 1985). Tādēļ konkrēti pasākumi Eiropas Savienības izglītības, zinātnes un kultūras politikā vienlaicīgi gan sakārtoja un ieviesa formālas prasības mākslai un izglītībai (un mākslas izglītībai), gan arī izpelnījās tūlītēju kritiku, meklējot jaunus risinājumus un vīziju mākslas izglītībai. Tā varētu kopumā raksturot arī Eiropas vienotās izglītības telpas t. s. Boloņas procesa virzību, kas kopš 1999. gada 19. jūnija, kad 29 Eiropas valstu izglītības ministri parakstīja Boloņas deklarāciju (AIC 1999), lielā mērā noteica dažādu augstākās izglītības jomu savietojamības, tātad arī unifikācijas attīstību. Kopumā transformāciju mērķis bija ieviest vienotu grādu sistēmu, vienotu izpratni par kvalifikāciju, vienotus standartus un vadlīnijas, vienotu programmu un kursu rezultātu aprakstus, lai risinātu diploma atzīšanas un mobilitātes problēmas, kā arī salīdzinošu pārskatu par studentu un pasniedzēju sociālajām problēmām un garantētu tālākizglītības iespējas ciešā saskarē ar praksi (AIC 1999). Ieejot jaunajā gadu tūkstošā, šī procesa kontekstā mākslas izglītību sagaidīja pārmaiņas, ko galvenokārt varētu aprakstīt kā standartizācijas procesu – vienoto principu un kvalifikācijas sistēmu, mācību metožu un rezultātu caurspīdīguma, kā arī tuvības ar praksi veicināšanu jaunā, lielā mērā institucionālā izpratnē. Tas nozīmē bakalaura, maģistra un doktora grāda sistēmas attiecināšanu uz mākslas augstākās izglītības sfēru, paredzot atbilstošas prasības, principus, standartus un zinātniskus darbus (t. i. mākslas darbu un to radīšanas procesu dokumentācijas, analīzes un izpētes materiālus) kā nepieciešamos priekšnosacījumus šādu grādu iegūšanā. Jāatzīmē, ka process izpelnījās kritiku kā pārāk mehānisks, neoliberālās biopolitikas prakses piemērs (Dorufa 2011: 24–25; Slager 2015) kā izglītības, tā mākslas teorijā, tomēr pašā jaunā gadu tūkstoša sākumā mākslas izglītībā tika meklēti risinājumi šīs politikas realizācijai.

Šajās diskusijās arvien lielāku ievērību un skaidrību ieguva pati māksliniecisko pētījumu ideja. Pirmkārt, tādas pieejas priekšrocības slēpjas pamatatzīnā, ka māksla ir zinātne, tas ir, tā neprasa izvērstu komentāru, lai kļūtu „zinātniska”, jaunas zināšanas, kas ir zinātnes mērķis un produkts mākslinieciskās jaunrades procesā rodas tieši – no eksperimenta caur pieredzi, refleksiju un abstrakciju un atpakaļ uz konkrēto, eksperimentēšanu, praksi (Bresler 2017: 661). Tā ir daļa no mākslinieka intereses un motivācijas – pētīt, izziņāt, eksperimentēt, krāt un prezentēt datus par visdažādākajiem vides (kurās eksistē un darbojas pati aktuālā, laikmetīgā māksla) aspektiem. Otrkārt, idejas būtība ietvēra arī balstīšanos praksē – tas ir, to kontekstu izpēti, lietošanu un mobilizēšanu, kur māksla var būt sociāli „derīga”, angažēta, kritiska, bet arī pielietojama un lietota. Treškārt, šādi traktēta māksla bija arī orientēta uz izmaiņām un aktīvu darbību. Pētnieciskā māksla tiecas uz jauno, bet savā procesā iecerēta ne tikai kā performatīva, bet arī kā

transformatīva. Šajā sakarā, ceturtkārt, tā bija arī sociāli atbildīga un sociāli angažēta. Piektkārt, aktivitāte, angažētība, orientētība uz izmaiņām un balstīšanās praksē bija svarīgas tieši sabiedrības un kultūras ilgtspējas veicināšanas kontekstā, tādēļ mākslinieku izglītībā sava vieta bija jāatvēr gan sabiedrības izpratnes riskam, gan ekonomiskajiem un politiskajiem kontekstiem, kuros darbojas mākslinieks. Turklāt ilgtspējas jautājums nav skatāms atsevišķi no akcenta pārlikšanas uz vietējām kopienām. Sociāli atbildīga māksla – māksla kā pētniecība – iespējama tikai, izzinot un integrējot mākslas izpētes procesā cilvēku vajadzības tur, kur tās parādās. Tādēļ, sestkārt, mākslinieciskās pētniecības pieeja lielākoties ietver arī aktīvu dialogu ar vietējām kopienām.

Atgriežoties pie LiepU Jauno mediju mākslas (JMM) programmu vēstures un jaunās mākslas izglītības pieejas integrācijas tajā, jāpalūkojas kritiskā diskursa par mākslu, tehnoloģijām un mākslas izglītību veidošanās procesā Latvijā, kas ir vistiešākajā kontekstā ar Mākslas pētījumu laboratorijas izveidi un vēlāk jauno mediju mākslas studiju attīstību LiepU.

Kopumā būtu jāņem vērā trīs galvenie jauno ideju „aģenti” – institūcijas un personības, kas zināmā mērā stimulēja līdzīgu ideju attīstību un vēlāk deva savu ieguldījumu JMM rašanās procesā: 1) Jauno mediju kultūras centrs RIXC (un personiski Rasa un Raitis Šmiti); 2) Kultūras un informācijas centrs K@2 (un personiski Kristīne Briede); 3) LiepU Goda doktore, profesore Aija Druvaskalne-Urdze.

Kopš 1996. gada vidus Rīgā aktīvi darbojās E-lab – elektroniskās kultūras laboratorija, kas sadarbojās ar vairākām mediju mākslinieku un aktīvistu organizācijām pasaules mērogā, kā vieni no pirmajiem eksperimentējot ar jauno mediju un tīklu mākslinieciskajām un aktīvisma praksēm (Šmite 2011: 21). Vēlāk pārtopot par jauno mediju kultūras centru RIXC, organizācija, kuras centrā bija mākslinieki un kuratori Rasa un Raitis Šmiti, popularizēja mediju mākslu, kultūru, kritisko domu un pētījumus par tiem, tostarp, nodarbojoties ar izdevējdarbību un organizējot (ar plašu starptautisku dalībnieku skaitu) ikgadēju konferenci un mākslas festivālu „Māksla + komunikācija”, kas kļuva par intensīvas intelektuālās un radošās inspirācijas notikumu 21. gadsimta pirmajā desmitā. Tieši RIXC darbībā pirmoreiz Latvijas mākslas vēsturē skaidri izkristalizējās mākslas pētniecības dimensija, jo, pirmkārt, paši centra dibinātāji stāv vienlaicīgi mākslinieku, mākslas kuratoru un pētnieku pozīcijās un, otrkārt, viens no organizācijas mērķiem bija mediju mākslas popularizēšana, tas tika darīts, tieši pierādot mākslas sociāli aktīvo lomu, tātad arī, uzsverot tās sociāli kritisko, transformatīvo potenciālu un mijiedarbību ar citām disciplīnām (tehnoloģijām pētnieciskā mākslā ir izteikti būtiska loma). RIXC bija ieinteresēts arī mākslas izglītības izmaiņu

izprašanā tehnoloģiju attīstības kontekstā. Jau 2001. gadā Latvijas Mākslas akadēmijā notika RIXC organizēta starptautiska konference par šo tēmu, kurā dažādu valstu mākslinieki, kuratori un izglītības pārstāvji vienojās par to, cik svarīgi ir starp brīvību, radošu haosu un institucionalizētu kārtību nodrošināt elastīgu, radošu gaisotni, kurā studenti un pasniedzēji mācās viens no otra un diskutē, argumentē, pārstāv savu viedokli (Van Kranenburgs 2007: 11). RIXC sadarbības tīklam, kurā bija daudz mākslinieku, kuratoru, aktīvistu un augstskolu darbinieku no dažādām pasaules valstīm, vēlāk bija izšķiroša nozīme māksliniecisko pētījumu programmas realizācijā LiepU – aktīvā mijiedarbība vieslekciju, semināru un darbnīcu, kā arī kopā ar RIXC veidoto konferenču un izdevumu formā ar notiekošo un svarīgo citu valstu mākslas studiju diskursā palīdzēja noturēt Liepājas programmu identitāti.

Otrs aktors, kas tieši saistīts ar JMM attīstību LiepU, bija Kultūras un informācijas centrs K@2 Liepājas Karostas rajonā. 2000. gadā daļa no filmu studijas „Lokomotīve” dalībniekiem, konkrēti, Kristīne Briede un Karls Bjošmarks, apmetās uz dzīvi Liepājā, lai izveidotu mākslinieciskās jaunrades centru sociāli nelabvēlīgajā Karostas rajonā. Viņu izveidotais K@2 centrs kļuva ne tikai par atpazīstamu kultūras vietu lokālajā kontekstā, bet aktīvi un iespaidīgi darbojās, pirmkārt, kā sociālās integrācijas un kopienas (paš)apziņas un ilgspējas veicināšanas agents, otrkārt, kā ģentrifikācijas aģents Karostas rajonā, treškārt, kā jaunu ideju laboratorija – kūrējot mākslas projektus, konferences un rezidences darbu, aptverot arvien plašāku Karostas teritoriju savā darbībā, kurā svarīgu lomu ieņēma mediju tehnoloģiju lietojums, laikmetīgās mākslas pētnieciskais raksturs un izglītības nozīme ilgspējas veicināšanā. K@2 projektu rezultātā (2000–2007) Karostā bija attīstījusies infrastruktūra, kas vismaz daļēji bija piemērota tieši mākslas izglītības un eksperimentēšanas mērķiem, tas bija arī starptautiski atpazīstams ideju un intelektuālās apmaiņas centrs – mācību un rezidences telpas, studija, mākslas galerija, mediatēka utt., kur tika realizēta aktīva izstāžu, konferenču, semināru un festivālu programma. K@2 centrā savu darbību kā projektu vadītāja uzsāka arī Mg. art. Santa Mazika (vēlāk – Valivahina), viņa kļuva par vienu no pirmajiem pastāvīgajiem LiepU darbiniekiem, kas vadīja un nodrošināja MPLab un JMM programmu darbu. Mākslas projekti, kas tika realizēti K@2 centrā, ne tikai balstījās mākslinieciskās pētniecības pieejas idejās, bet arī ietvēra šo ideju un sociāli aktīvas mākslas principu skaidrošanu un popularizēšanu, pārrunājot pamatprincipus rakstos, kas bija iekļauti K@2 preses izdevumos. Piemēram, vienā no šādiem izdevumiem, kas saucās „K. Kuļtura”, S. Mazika intervējusi starptautiskā mākslas projekta SEAS vadītāju Krisu Torču, kas ne tikai atklāj sava projekta mērķus dziļi sociālo pārmaiņu epicentrā, redzot jaunas iespējas žestā, ar

kuru laikmetīgā māksla uzrunā jaunas auditorijas, kas nav tipiskās mākslas auditorijas, pašiem māksliniekiem šajā komunikācijas procesā iegūstot jaunas inspirācijas. Uz intervētājas bažām par auditorijas izpratni, zviedru kurators apgalvo: „Mana personiskā pieredze liecina par kaut ko citu – katrs intuitīvi (vairāk nekā intelektuāli), var izlasīt un saprast pat grūtākās lietas. Man liekas, ka saskaršanās iespēja ar dīvainu un neierastu māksliniecisko praksi ir līdzīga durvīm uz citu pasauli, kas paplašina redzesloku un paceļ inteligences līmeni.” (Mazika 2004: 8) Tātad pirms MPLab izveides Liepājā jau bija izveidojusies vide, kas ietvēra idejiskos priekšnosacījumus mākslas kā pētniecības virziena attīstībai LiepU – radoša, kritiski refleksiīva un sociāli angažēta, īpašu akcentu liekot uz interesi par mediju tehnoloģiju un kultūras mijiedarbību un tehnoloģiju lietojuma iespējām sabiedrības izglītošanas un integrācijas mērķiem.

Mākslas pētījumu laboratorija un mākslinieciskās pētniecības attīstība Liepājas Universitātē (2007–2010)

MPLab un JMM programmu izveidē centrālā loma bija profesorei un LiepU Goda doktorei Aijai Druvaskalnei-Urdzei (1963–2010). Pati, būdama viena no māksliniekiem, kas mākslas studiju standartizācijas apstākļos veidoja doktora darbu, tādējādi vienlaikus esot gan mākslinieka, gan mākslas zinātnieka lomā, A. Druvaskalne-Urdze pārdomās par šo situāciju, kurā mākslinieks vienlaicīgi ir sava radoši pētnieciskā darba subjekts un objekts, sāka aktīvi interesēties par jaunajām idejām mākslas pedagogijas lomā. Viņa 21. gadsimta pirmā gadu desmita vidū uz Liepāju aicināja arī profesori Kerolu Greju (*Carole Gray*), kas bija piedalījusies teoretizācijas procesā par mākslas izglītību Lielbritānijā jau kopš 20. gadsimta 90. gadu sākuma un bija autore/līdzautore daudziem akadēmiskiem rakstiem par praksē balstītu pētniecību un mākslinieciskajiem pētījumiem, īpaši mākslas augstākās izglītības un doktora studiju kontekstā. (Gray, Malins 2016; Gray, Burnett 2009; Gray 2007; Malins, Gray 1999; Gray u. c. 1995). Tieši Lielbritānijas pieredze mākslas kā pētniecības jomā (attīstot Bauhaus idejas britu 50. gadu „jaunajā radošumā” un 70.–80. gados tās iekļaujot mākslas izglītības sistēmā (Greja u. c. 2007)) vēlāk tika integrēta JMM programmu, sevišķi doktora studiju programmas izveidē, līdzās K. Grejai iesaistot tādas britu ekspertus kā Kerstina Meja (*Kerstin May*), Hetera Deldeja (*Heather Delday*) un Kristofers Heils (*Cristopher Hayles*)¹, arī Ilvu Skulti no Rīgas Stradiņa

¹ Pētnieki savus teorētiskos metodoloģiskos uzskatus formulējuši rakstu krājumā, kas publicēts pēc 6. Eiropas literatūras, zinātnes un mākslas biedrības konferences 2010. gadā Rīgā, kur īpaša sekcija fokusējās uz mākslu kā pētniecību. Krājums *post mortem* veltīts Aijai Druvaskalnei-Urdzei. Smite, Rasa; Mey, Kerstin; Smits, Raitis (eds.). (2011) *Art as Research = Māksla kā pētniecība*, 9, 45.

universitātes, R. un R. Šmitus (RSU/LMA). Profesores A. Druvaskalnes-Urdzes darbs JMM studiju un pētnieciskās struktūrvienības izveidē LiepU bija inspirēts viņas pašas mākslinieciski pētnieciskās intereses darbā ar krāsu mākslā (Pelše 2006: 138), bet attīstījās plašā pedagoģiskajā un, neskatoties uz kompleksitāti, izteikti precīzā organizatoriskajā vīzijā, ieinteresējot un saslēdzot jauno programmu atbalstam stratēģiski svarīgu un noturīgu sadarbības organizāciju tīklu Liepājas pilsētas, nacionālā un starptautiskā līmenī (mākslas un kultūras organizācijas un augstskolas, ar līdzīgu intereses virzienu Eiropā un pasaulē), iesaistot universitātes personāla u. c. institucionālos resursus, aizraujot ar mākslas pētniecības idejām gan kolēģus, gan studentus, kas kļuva par viņas darba turpinātājiem. Diemžēl šo darbu pārtrauca mākslinieces, pētnieces un profesores slimība un nāve 2010. gada jūnijā – laikā, kad bakalaura grādu saņēma JMM programmas pirmie absolventi.

JMM programmas tika mērķtiecīgi veidotas praksē balstītas mākslinieciskās pētniecības principos. Tie bija programmu pedagoģiskās filozofijas pamatā, mākslas studiju centrā liekot radošo personību, kritisko domāšanu, projektu un tā realizācijas laikā gūto pieredzi (Greja u. c. 2007), pēc iespējas mazinot formālu struktūru un prasību ierobežojumus (McNiff 2017: 32). Tieši ap šo centru veidojās nepieciešamo rīku, zināšanu un prasmju saraksti, kas visbiežāk pārsniedz vienas disciplīnas robežas un iespēju robežās tika plānoti variabli. Atslēgas vārds šajās studijās bija radošā brīvība. Pats jauno mediju mākslas jēdziens tika saprasts pietiekami plaši, lai nodrošinātu variabilitāti (ko Ļevs Manovičs (*Lev Manovich*) uzskata par vienu no pieciem jauno mediju principiem (Manovičs 2006)). Studentam bija iespēja izmēģināt dažādus materiālus, medijus, rīkus, programmas un problemātiku, lai nonāktu pie sevi interesējošā mākslinieciski pētāmā objekta vai parādības. Studiju moduļos iesaistījās vairāki pasniedzēji, lai nodrošinātu dažādību, elastīgumu un izvēles iespējas. Lielā mērā arī studentam tika paturēta brīvība iesaistīties studiju organizēšanā (Druvaskalne-Urdze 2007) un praktisko lietu sakārtošanā. Tādēļ līdzās A. Druvaskalnei-Urdzei, R. Šmitei, S. Mazikai lielu ieguldījumu mākslas pētniecības attīstībā Liepājā ir devušas JMM bakalaura programmas pirmās studentes – Kristīne Briede, Anna Trapenciere, Agnese Bite u. c. Tā tika veidota atvērta, interaktīva studiju vide, programmu vadībai nodrošinot virsuzraudzību par studiju rezultātiem un prasību ievērošanu, programmu attīstības stratēģiju un taktiku, kā arī materiāli tehnisko un intelektuālo bāzi studentu patstāvīgajam darbam. Šie pamatprincipi tika ieviesti arī studiju kursu pasniegšanā un mācību darba organizācijā. Studenti joprojām mācās moduļu sistēmā, kas ir elastīgi plānojuma vietas un laika ziņā un lielā mērā pakārtoti pasniedzēju izvēlēm un

iespējām. Pasniedzēji lielākoties ir praktiski strādājoši mākslinieki, bet tas, ka modulī iesaistīti vairāki pasniedzēji, ne tikai paver iespēju viedokļu, skatpunktu un pieeju daudzveidībai, bet arī atļauj iesaistīt viepasniedzējus un pasniedzējus, kas ir eksperti citās jomās un strādā citās valstīs un augstskolās. Studiju organizācijā integrētas arī tehnoloģijas, daļu nodarbību jau kopš pašiem pirmsākumiem organizējot attālināti. Šāda sistēma studentiem liek kritiski domāt, orientēties piedāvātajā materiālā patstāvīgi, kā arī konceptualizēt, plašāk izprast un precīzāk saredzēt savā radošajā darbā izzināmās problēmas. Tā studiju ietvaros veidotie projekti ir nevis treniņa darbs kādā priekšmetā, bet praktisks māksliniecisks eksperiments, kas liek mobilizēt vairākos priekšmetos iegūstamās kompetences viena, publiski prezentējama objekta (kas tādā vai citā veidā iemieso izziņas procesu un produktu) izstrādē.

Jau pirmajos mācību semestros MPLab un programmu vadība īstenoja šos principus dzīvē. Tā kā studiju un pētniecības virziens tika attīstīts ciešā sadarbībā ar partneriem ārpus universitātes (Liepājas K@2 un Rīgas RIXC), studentiem bija iespēja iesaistīties šo organizāciju darbā tieši, gan piedaloties dažādos semināros un izglītojošos pasākumos, gan iegūstot kuratoru darbības pieredzi. Liela daļa nodarbību notika tieši minēto mākslas un kultūras centru telpās. Studenti devās uz semināriem un simpozijiem arī, piemēram, Aizputes mākslas un rezidenču centrā „Serde”. Mācību nepastarpinātā integrēta mākslas norisēs un vidē prasīja arī perspektīvas attīstīšanu par notiekošo laikmetīgās jauno mediju mākslas jomā citās valstīs. Jaunais studiju virziens uzņēma pieredzi, aktīvi veidojot sadarbības tīklus ar citām augstskolām Eiropā un citur pasaulē. Piemēram, lieliska sadarbība izveidojās ar Grēningenas Hanzas Lietišķo zinātņu universitātes Popkultūras akadēmiju, kuras direktors Alberts van der Kūjs (*Albert van der Kooj*) 2010. gadā vadīja pedagoģisko metožu pieredzes semināru Liepājas programmas pasniedzējiem. Jau pirmajos gados izveidojās un par regulāru pasākumu kļuva t. s. *i-week* – starptautiskās apmaiņas nedēļa, kad darbnīcās, konferencēs un diskusijās piedalījās ne tikai viesaugstskolu un LiepU JMM programmas studenti un pasniedzēji, bet arī auditorija – liepājnieki un interesenti no citām pilsētām.

Viena no apzināti veidotajām inovatīvajām iezīmēm saskaņā ar mākslas pētniecības filozofiju, bija rezultātu publiskošana, mijiedarbība ar auditoriju. Mākslas aktīvā loma sociālajos procesos nozīmēja ne tikai polemisku un sociāli kritisku tēmu izstrādi vai radošuma izpratnes attīstīšanu ilgtspējīgas ekonomikas kontekstā, bet arī sava veida iesaistīšanas – vietējās publikas uzrunāšanas process. Šādas prakses pirmie piemēri bija fotoizstāde Liepājas tirgū 2008. gadā un ikgadējas video darbu prezentācijas dažādās pilsētas

publiskās telpas vietās. Ar mācību procesu cieši saistītas ir arī publiskās lekcijas, ko MPLab ar pašvaldības atbalstu rikoja liepājniekiem. Tādējādi LiepU MPLab kļuva par atpazīstamu pilsētas kultūras dzīves centru.

Kā jau iepriekš rakstīts, studentu mākslinieciskajai darbībai vienmēr tika izvirzīti arī pētnieciskie mērķi. Kopumā programmas sāka darbu tā, lai nodrošinātu starpdisciplināritāti un brīvību studentu radošo interešu attīstībai. Moduļi secīgi bija sakārtoti tā, lai studenti ne tikai apgūtu mediju lietotprasmes, bet arī paplašinātu un padziļinātu savu skatījumu uz mākslas konteksta dažādiem aspektiem – filozofijā, mākslas vēsturē, mediju teorijā, ekonomikā, radošajās industrijās utt. – un attīstītu projektu veidošanas kompetences. Iezīmējās arī pētnieciskie virzieni – skaņu māksla, fotogrāfija un videomāksla, tīkla māksla, lokatīvo mediju māksla, uztveres psihofizioloģija. Studentu interesi par šiem virzieniem inspirēja spēcīgs pasniedzēju sastāvs – Latvijas mākslas dzīvē atpazīstami mākslinieki, piemēram, Andrejs Grants, Ivars Grāvlejs, Jānis Garančs, Voldemārs Johansons, Rolands Kronlaks u. c. Tomēr lielākā loma un ietekme studentu radošuma attīstībā noteikti ir bijusi Rasai un Raitim Šmitiem.

2010. gadā JMM bakalaura studiju programmu absolvēja 9 jauni mākslinieki, kuru darbos pētnieciskā rezultāta īpatsvars bija atšķirīgs, taču bakalaura darbi pierādīja mākslinieciskās pētniecības potenciālu un studentu izpētes angažētību, plašumu un dziļumu. Bakalaura darbu tematika skaidri uzrādīja trīs virzienus, kas kritiski pētīja jautājumus, kas saistīti ar uztveri un realitāti: 1) mediāciju un realitāti fotogrāfijā, audioierakstā un mākslas darbā vispār, 2) cilvēku un (mediāli, sociāli konstruēto) telpu ap viņu, 3) laiku (reāl-laiku) un laika uztveri. Šo darbu tēmas, rinātās problēmas un skatījumu daudzveidība pierādīja mākslas pētījumu pieejas produktivitāti. Programmas pirmie absolventi strādā dažādās nozarēs un jomās, tomēr, ja arī ne-turpina mākslinieka karjeru, saglabā radošumu, neatkarīgu un kritisku domāšanu, spēju saskatīt būtisko un ģenerēt idejas, kas informācijas sabiedrībā ir izglītības procesā iegūstamo kompetenču saraksta pamatu pamats.

Kopumā tādējādi var secināt, ka aplūkojamā laika posmā, izmantojot starptautisko un vietējo ekspertu diskusijās izkristalizējušās atziņas par kritiski radošas pētnieciskās un mākslinieciskās darbības attīstīšanu jauna tipa studijās, kas iekļauj kā individuālo radošumu, tā kolektīvi balstītu motivejošu un stimulējošu universitātes vidi, LiepU ir izdevies radīt jauno mediju mākslas pētniecības un studiju centru, kas atbilst aktuālajiem izaicinājumiem mākslas studiju jomā un ļauj studentiem attīstīties par māksliniekiem–pētniekiem, kas radošu brīvību kombinē ar kritisku kultūras un sabiedrības vērojumu, iesaistot modernu informācijas un komunikācijas tehnoloģiju.

24 Literatūra

- AIC (1999). Bolonjas process Latvijā. *Akadēmiskās informācijas centrs*, 1999. Pieejams: <http://www.aic.lv/portal/izglitiba-latvija/bolonas-process-latvija> [sk. 22.01.2021.]
- Bey, Hakim (1985). *T. A. Z. The Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*. Pieejams: <https://theanarchistlibrary.org/library/hakim-bey-t-a-z-the-temporary-autonomous-zone-ontological-anarchy-poetic-terrorism> [sk. 26.01.2021.]
- Bresler, Liora (2017). Aesthetic-based research as pedagogy: The interplay of knowing and unknowing toward expanded seeing. *Handbook of arts-based research*. Ed. Patricia Leavy. New York: Guilford Press, pp. 649–672.
- Dorufa, Šēra (2011). Mākslinieciskā pētniecība kā *Res/Arch*: nozīmīguma tapšanas propozicionālā pieredze. *Art as research = Māksla kā pētniecība*. Red. Rasa Šmite, Kerstina Meja, Raitis Šmits. Rīga: RIXC, 24.–32. lpp.
- Druvaskalne-Urdze, Aija (2007). Modeļa veidošana: Jauno mediju mākslas izglītība Liepājā. *Starptautiska zinātniska konference Jaunie mediji un mākslas izglītība. Konferences programma un tēzes*. Red. Aija Druvaskalne-Urdze, Rasa Šmite, Daina Siliņa. Liepāja: LPA, MPL, RIXC, 37. lpp.
- Gray, Carole (2007). *From the ground up: encountering theory in the process of practice-led doctoral research*. Internal paper: Aberdeen [Scotland]: The Robert Gordon University, Faculty of Design and Technology.
- Gray, Carole; Burnett, Gordon (2009). Making sense: An exploration of ways of knowing generated through practice and reflection in craft. *Proceedings of the crafticulation and education conference*, 14. Ed. Leena K. Kaukinen. Helsinki: Helsinki University Press, pp. 44–51.
- Gray, Carole; Douglas, Anne; Leake, Irene; Malins, Julian (1995). *Developing a research procedures programme for artists & designers*. Aberdeen: Robert Gordon University.
- Greja, Kerola; Kērtisa, Libija; Deldeja, Hetera (2007). Kritikas un radošo iemaņu nozīme. *Starptautiska zinātniska konference Jaunie mediji un mākslas izglītība. Konferences programma un tēzes*. Red. Aija Druvaskalne-Urdze, Rasa Šmite, Daina Siliņa. Liepāja: LPA, MPL, RIXC, 17.–19. lpp.
- Gray, Carole; Malins, Julian (2016). *Visualizing research: A guide to the research process in art and design*. UK: Routledge.
- Hoggarth, William (1753). *The Analysis of Beauty*. Pieejams: <https://www.gutenberg.org/files/51459/51459-h/51459-h.htm> [sk. 22.01.2021.]
- Malins, Julian; Gray, Carole (1999). The digital thesis: recent developments in practice-based PhD research in art & design. *Digital Creativity*, 10 (1), pp. 18–28.
- Manovičs, Ļevs (2006). *Jauno mediju valoda*. Tulk. Ilva Skulte. Rīga: RIXC.
- Mazika, Santa (2004). SEAS. *K. Kultura*. Liepāja, jūnijs/augusts, 8. lpp.
- McNiff, Shaun (2014). Art speaking for itself: Evidence that inspires and convinces. *Journal of Applied Arts & Health*, 5 (2), pp. 255–262.
- McNiff, Shaun (2017). Philosophical and practical foundations of artistic inquiry. *Handbook of arts-based research*. Ed. Patricia Leavy. New York: Guilford Press pp. 22–34.
- National Research Council (2003). Beyond productivity: Information technology, innovation, and creativity. *National Academies Press*. Pieejams: <https://library.um.edu.mo/ebooks/b11560137.pdf> [sk. 22.01.2021.]
- Pelše, Stella (2006). Mākslas izglītības nākotnes meti. *Mākslas Vēsture un Teorija*. LMA Mākslas vēstures institūta žurnāls, 6–7. Red. Elita Grosmane, 138.–138. lpp.
- Seeley Brown, John (2010). Foreword: Education in the Creative Economy. *Education in the creative economy: Knowledge and learning in the age of innovation*. Eds. Daniel, Araya, Michael A. Peters. New York: Peter Lang, pp. ix–xii.
- Slager, Henk (2015). *The Pleasure of Research*. Ostfildern: Hatje Cantz.
- Šmite, Rasa (2011). *Kreatīvo tīklu kopienas*: promocijas darbs. Rīga: RSU.
- Van Kranenburgs, Robs (2007). Ievads. Liepāja. Jauno mediju un mākslas izglītība. Novatoriska apmācību pieeja. *Starptautiska zinātniska konference Jaunie mediji un mākslas izglītība. Konferences programma un tēzes*. Red. Aija Druvaskalne-Urdze, Rasa Šmite, Daina Siliņa. Liepāja: LPA, MPL, RIXC, 12. lpp.